

Bariéry v prístupe k pitnej vode ako aspekt sociálneho vylúčenia rómskej populácie¹

Daniel Škobla² – Richard Filčák³
Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava
Prognostický ústav SAV, Bratislava

Barriers to Access to Potable Water as an Aspect of Social Exclusion of the Roma Population. The main objective of this study is to explore and critically apply Bourdieu's concept of the field to identify barriers that hinder access to clean, safe sources of drinking water for the Roma population at a local level. The main barriers identified are power asymmetries and the lack of representation for those who have difficulty in accessing drinking water. The study combines a quantitative, empirical description of the water infrastructure in so-called Roma settlements with a qualitative account of structural inequalities in the local field of power. The authors suggest that equal access to water infrastructure should be assured through Roma-focused affirmative action, and recommend strengthening both universal social policies and central decision-making to neutralize the partisan interests and biased decision-making that are sometimes present at the local level. *Sociológia* 2014, Vol. 46 (No. 5: 620-637)

Key words: *Roma ethnicity; drinking water; local field of power*

Úvod

Rôzne aspekty sociálneho vylúčenia rómskej populácie sú predmetom mnohých výskumných štúdií. (Např. Guy 2001; Vašečka 2002; Filadelfiová et al. 2006; Varmeersch 2010; Filadelfiová – Gerbery 2012; Filčák 2012; Filadelfiová 2013) Rómov ako skupinu najviac ohrozenú chudobou a sociálnym vylúčením charakterizujú aj strategické vládne dokumenty, ako napríklad *Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008 – 2010* (2008), *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020* (2012). Upozorňujú na nerovnosti medzi postavením majoritnej populácie a rómskej populácie, ktoré sa prejavujú hlavne v miere chudoby, nezamestnanosti, výške príjmov, ako aj v ukazovateľoch vzdelania, bývania a zdravotného stavu, pričom za najhoršiu sa pokladá situácia obyvateľov segregovaných osád vo východných regiónoch Slovenska. Jedným z aspektov sociálneho vylúčenia, ktorý je v slovenskom kontexte analyzovaný len okrajovo, je nedostatočný prístup obyvateľov rómskych osídlení k pitnej vode, ktorý priamo ovplyvňuje podmienky bývania, zdravotný stav, výživu, hygienu,

¹ Vznik tejto štúdie bol financovaný z projektu *Globálne a lokálne procesy na Slovensku: rozvoj spoločenských inovácií v podmienkach internacionalizácie Európskej únie* (ITMS 26240120017), ktorý je podporený z ERDF v rámci OP VaV, opatrenie 4.1 a z grantu VEGA 2/0032/11.

² Korešpondencia: Mgr. Daniel Škobla, PhD., IVPR, Župné nám. č. 5-6, 812 41 Bratislava, Slovenská republika; e-mail: danielskobla@gmail.com

³ Korešpondencia: Mgr. Richard Filčák, PhD., Prognostický ústav SAV, Šancová 56, 811 05 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: richard.filcak@savba.sk

školskú dochádzku detí, ako aj celkovú kvalitu života a medziľudských vzťahov.

Právo na prístup k vode sa v širšom kontexte medzinárodného práva chápe ako súčasť práva na priaznivé životné prostredie. Je to právo zakotvené vo viacerých medzinárodných dohovoroch: *Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 45/94* deklaruje, že „každý má právo na životné prostredie, ktoré je postačujúce na udržanie jeho zdravia a blahobytu“. *Návrh deklarácie o princípoch ľudských práv a životného prostredia z roku 1994* v treťom princípe ustanovuje, že „nikto nebude vystavený akejkoľvek forme diskriminácie, ktorá sa týka životného prostredia“. OSN v *Rezolúcii Valného zhromaždenia OSN o prístupe k vode a sanitácii* (2010) deklarovala právo na vodu a sanitáciu ako základné ľudské právo⁴. Bezpečná a pitná voda spolu s prístupom ku kanalizácii sú podľa tejto deklarácie „ľudskými právami, ktoré sú základom plnohodnotného života a všetkých ostatných ľudských práv“. Podobné princípy sú obsiahnuté aj v slovenskom právnom systéme a *Ústava Slovenskej republiky (šiesty oddiel – Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva)* vo svojom článku 44 (1) uvádza, že „každý má právo na priaznivé životné prostredie“. Problematický prístup k vode pre skupiny rómskej populácie centrálna vláda deklaratívne adresuje vo svojich strategických materiáloch. Dva kľúčové dokumenty, ktoré sa venujú integrácii Rómov na Slovensku – revidovaný *Akčný plán Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015* a *Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020* – upriamujú pozornosť aj na otázky dostatku pitnej vody. *Akčný plán Dekády* v rámci priority Zdravie definuje cieľ č. 3: zlepšenie prístupu k pitnej vode, a opatrenie č. 3.1. postuluje: zabezpečiť dostupnosť zdroja pitnej vody v segregovaných a odľahlých lokalitách. Medzi hlavnými cieľmi *Stratégie SR pre integráciu Rómov* v rámci kapitoly D. 2. 4. Oblasť bývania je aj: „zníženie rozdielu medzi väčšinou populáciou a Rómami v podiele prístupu k bývaniu a inžinierskym sieťam (ako napr. voda, elektrina a plyn)“.

Vláda SR, ako vyplýva z jej úloh, dlhodobo poskytuje finančnú a organizačnú podporu zabezpečeniu dostupnosti pitnej vody pre obyvateľstvo. Investičná stratégia SR pre zásobovanie pitnou vodou do roku 2015 rátala len pre vodárenské spoločnosti v období 2007 – 2013 s nákladmi na realizáciu plánu verejných vodovodov a kanalizácií vo výške 53 730 mil. Sk. (Konceptia... 2006) Jedným z hlavných finančných nástrojov na budovanie infraštruktúry spojenej s vodou je Operačný program Životné prostredie (OP ŽP), ktorý bol základným rámcem na čerpanie pomoci z fondov EÚ pre sektor životného prostredia na roky 2007 – 2013. Na budovanie vodovodov a kanalizácií sa v OP ŽP celkovo alokovalo 1 077 mil. eur (915 mil. eur z európskych fondov a

⁴ *General Assembly Resolution Recognizing Access to Clean Water, Sanitation as Human Right*. Prijatá 28. júla 2010. Viac informácií na webovej stránke: <<http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm>>

161 mil. eur z národných verejných zdrojov). Ďalším nástrojom v tejto oblasti je podpora vodárenskej infraštruktúry z Environmentálneho fondu SR. V rámci programovacieho obdobia 2014 – 2020 sa v rámci Operačného programu Ľudské zdroje ráta s vytvorením schémy, ktorá by obce s nedostatočnou infraštruktúrou v rómskych osadách oprávňovala čerpať finančné prostriedky na dostavbu vodovodov a kanalizácie. V tejto súvislosti je dôležitá aj požiadavka Smernice (91/271/EHS) o čistení komunálnych odpadových vôd, ktorá musí byť implementovaná do roku 2015. Členským štátom ukladá vybaviť všetky lokality, v ktorých sa koncentruje osídlenie alebo hospodárska činnosť a ktoré majú viac ako 2 000 obyvateľov, sekundárnym čistením komunálnych odpadových vôd.

Napriek pozornosti, ktorú na národnej a medzinárodnej úrovni otázka dostupnosti pitnej vody vyvoláva, realita na lokálnej úrovni je vo vzťahu k relatívne veľkej časti obyvateľstva problematická. V mnohých rómskych osadách nie je zabezpečený nediskriminačný prístup k pitnej vode a takáto situácia môže mať v niektorých prípadoch až extrémnu podobu, ktorá sa prejavuje úplnou nemožnosťou čerpať zdravotne nezávadnú vodu na pitie.

Prvá časť štúdie načrtne základný teoretický rámec, v rámci ktorého sa pracuje s ďalšou argumentáciou. Druhá časť na základe kvantitatívnych empirických dát popisuje, aká je situácia v dostupnosti pitnej vody v rómskych osídleniach na Slovensku. Vychádza z dát zisťovania obsiahnutých v *Atlase rómskych komunit*, z výberových zisťovaní Rozvojového programu OSN (UNDP) a z niekoľkých ďalších výskumov. Tretia časť na základe poznatkov zo série kvalitatívnych výskumov stručne diskutuje otázky mocenských vzťahov a sociálnych praktík vo vzťahu k rómskym obyvateľom na lokálnej úrovni. Záver štúdie zhrnie získané poznatky, prepojí ich s teoretickými východiskami cez prizmu analýzy lokálneho mocenského poľa, v ktorom konajú relevantní aktéri a jednotlivci.

Východiskové teoretické rámce

Hoci fakty o rómskej chudobe a sociálnom vylúčení sa v odbornej literatúre všeobecne akceptujú, neexistuje konsenzus v otázke, čo je príčinou tejto situácie. Jeden z konceptov na zarámčovanie našej diskusie o bariérach pre Rómov v prístupe k vode je sociálne vylúčenie. To sa v odbornej literatúre považuje za multidimenzionálny fenomén, ktorý zahŕňa príjmovú chudobu, nezamestnanosť, prístup k vzdelaniu, informáciám a službám (zariadeniam starostlivosti o deti a zdravotnej starostlivosti), bývanie i spoločenskú participáciu. Sociálne vylúčenie je nielen dôsledkom chudoby, ale významne k nemu prispievajú aj ďalšie faktory, ako je diskriminácia na etnickom alebo kultúrnom základe. (Atkinson et al. 2005) Symptómom sociálneho vylúčenia je napríklad dlhodobá nezamestnanosť, odkázanosť na sociálne dávky, nízka

kvalifikácia, zlý zdravotný stav či život v segregovaných osadách. Sociálne vylúčenie obsahuje niekoľko osobitných, ale navzájom prepojených dimenzií: *ekonomickú* (prístup k vzdelaniu a začleneniu na trhu práce); *občiansku a politickú* (možnosť politickej participácie, prístupu k spravodlivosti, umožnenie slobodného prejavu a združovania); *priestorovú* (otázku regionálnych rozdielov a problém segregácie); *kultúrnu* (napríklad možnosť používať materinský jazyka, zvoliť si národnosť) či *rodovú*. (Tamže)

Sociálne vylúčenie a marginalizácia ako empirický fakt sú však výsledkom určitých sociálnych procesov – preto sa naša kritická analýza upriami na analýzu štruktúry sociálneho priestoru a mocenských vzťahov v rámci neho. Na základe teórie P. Bourdieua (1993; 2005) predpokladáme, že interakcie medzi jednotlivcami a aktérmi v rámci sociálneho priestoru – *poľa* – sú hierarchizované, a spravidla nerovné. Jednotlivci a aktéri medzi sebou navzájom súťažia, aby si udržali alebo zlepšili svoju relatívnu mocenskú pozíciu. Ich hlavnou stratégiou je akumulácia kapitálu. Bourdieu identifikuje štyri hlavné typy kapitálu: ekonomický, sociálny, kultúrny a symbolický. Tí, ktorí majú naakumulovanú určitú formu kapitálu, sú v rámci takejto súťaže vo výhode, pretože sociálny priestor je tvorený primárne kapitálom, a zároveň je od kapitálu závislý. Tí, ktorí akumulovali väčšie množstvo kapitálu, môžu ho ďalej znásobovať a tak postupovať v rámci spoločenských hierarchií vyššie.

Podľa Bourdieua je sociálne pole konštituované sieťou hierarchizovaných vzťahov medzi jednotlivými aktérmi a jednotlivcami samotnými. Medzi nimi existujú špecifické modalities interakcie, komunikácie a prijímania rozhodnutí. Jednotlivci si nie sú v rámci *poľa* rovní – niektorí vlastnia viac kapitálu, a tak majú dominantnejšie postavenie a moc, ďalší majú menej kapitálu, alebo v inom zložení – to ich stavia do nerovného vzťahu. Pozícia jedincov v rámci *poľa* je historicky určená. Kapitál naakumulovali prostredníctvom výmen, ktoré sú rámčované existujúcimi sociálnymi vzťahmi a všeobecne akceptovanými „pravidlami hry“.

Interakcie v rámci *poľa* vytvárajú určitý pravidelný obrazec, ktorý je do značnej miery stabilný, môže sa však opakovať a možno ho predvídať. Bourdieu považuje *pole* za priestor plný antagonizmov a vzájomného zápasu, ktorý nemá konečného víťaza a ktorý je kontinuálny. Aj napriek tomu, že *pole* je silne hierarchizované, Bourdieu pripúšťa možnosť, že jeho štruktúry môžu podliehať určitej zmene.

Problematika prístupu k pitnej vode môže byť videná ako nástroj, ktorý prechádza viacerými sociálnymi poľami. Kľúčovým *poľom*, ktoré ovplyvňuje prístup k vode, a ktoré je predmetom pozornosti tejto štúdie, je lokálne mocenské pole, ktoré zahŕňa systém sociálnych pozícií jednotlivcov a aktérov, ktoré sú štruktúrované pozdĺž mocenských vzťahov. Lokálne mocenské pole možno chápať ako priestor konfliktov a antagonizmov ale aj vzájomných nego-

ciácií pri presadzovaní záujmov, ktoré prístupom k infraštruktúre (napríklad k vodovodnej infraštruktúre) naplňajú sociálne občianstvo a ľudské práva.

Prístup obyvateľov rómskych osídlení k vode vo svetle kvantitatívnych dát

Na území Slovenska sa nachádzajú rómske osídlenia, ktoré sú oddelené od nerómskej časti obce či mesta prírodnou alebo umelou prekážkou, často vo vzdialenosti niekoľko stoviek metrov. V týchto osídleniach absentuje štandardná infraštruktúra – kanalizácia, vodovod alebo studňa, a preto sú ľudia niekedy nútení čerpať vodu na pitie z nekrytého prameňa alebo potoka. Bežná je situácia, keď sa v rómskej osade nachádza studňa so zdravotne závadnou vodou, alebo s malou výdatnosťou, ktorá nepostačuje na pokrytie potrieb všetkých obyvateľov. Z hľadiska zákona je veľa osád „nelegálnych“, pretože obydliá nie sú vedené v katastri nehnuteľností, ani evidované stavebným úradom a sú bez pripojenia na inžinierske siete. V mnohých prípadoch je vlastníctvo pozemkov, na ktorých osada leží, napríklad aj v dôsledku reštitúcií rozdrobené medzi desiatky majiteľov, ktorí v osade nikdy nebývali a nemajú záujem bývať. Rómske osídlenia sú zvyčajne koncentrované v komerčne či rekreačne nezaujímavých okrajoch obcí a miest, neraz za priemyselnou zónou, neďaleko skládok komunálneho odpadu alebo v záplavovom území.

Kvantitatívne dáta, ktoré uvádzame, sú jedinečné v tom, že poskytujú syntetizujúci obraz o prístupe veľkých skupín rómskej populácie na Slovensku k pitnej vode. *Atlas rómskych komunít*⁵ (Mušinka et al. 2014) v roku 2013 identifikoval 801 rómskych osídlení v 584 obciach. Až takmer tri štvrtiny (75 %) zo sledovaných 801 osídlení je z väčšej časti pokrytých verejným vodovodom, 18 osídlení (2 % z celkového počtu osídlení) je pokrytých vodovodom iba čiastočne a v zostávajúcich 185 osídleniach (23 %) verejný vodovod chýba úplne.

Celkovo najlepšia situácia je v Trenčianskom kraji, kde má úplné pokrytie verejným vodovodom 92 % osídlení (je to však iba 12 osídlení). Najhoršie vychádza Košický kraj, kde je verejný vodovod dostupný iba v 67 % osídlení, čo predstavuje 153 osídlení. Avšak skutočnosť, že verejný vodovod je v danej lokalite vybudovaný, ešte nemusí znamenať, že všetky obydliá sú naň pripojené, alebo že ho využívajú. Celkovo je využívanie verejného vodovodu v priemere na úrovni 76 %; pritom sa verejný vodovod najviac využíva v tých rómskych osídleniach, ktoré sú lokalizované vnútri obcí. Čo sa týka krajov, verejný vodovod je najviac využívaný v Trenčianskom kraji (99 %) a najmenej v Košickom kraji (63 %). (Tamže)

⁵ Atlas rómskych komunít je založený na tzv. sociografickom mapovaní uskutočnenom UNDP v roku 2013, ktoré nadväzovalo na podobný výskum z roku 2004.

Podľa údajov Rozvojového programu OSN (Filadelfiová – Gerbery 2012) vodu z verejného vodovodu priamo v obydli malo 47 % rómskych domácností; z krytej studne ju čerpalo 32 % a na otvorený prameň alebo potok bolo odkázaných 6 % rómskych domácností. Čísla poukazujú aj na nerovnosti medzi situáciou rómskych a nerómskych domácností. V nerómskych domácnostiach čerpalo vodu z verejného vodovodu 80 % a žiadna nebola odkázaná na vodu z nekrytého prameňa alebo potoka.

Verejné umyvárne a práčovne, výstavba ktorých sa v nepravidelnej periodicite realizovala hlavne z prostriedkov MPSVR SR od roku 2004, majú slúžiť na zlepšenie hygienickej situácie v osadách – často však spĺňajú funkciu hlavného zdroja pitnej vody. Za pozornosť stojí nízka miera využívania týchto zariadení, a to bez ohľadu na to, či boli lokalizované v rómskej osade alebo priamo v obci⁶. (Tamže: 89)

Podľa výskumu zameraného na podmienky života v rómskych osadách z hľadiska životného prostredia bol iba v jednej tretine z 30 náhodne vybratých obcí identifikovaný prístup k vode, ktorý by sa dal označiť za nediskriminačný a za rovnaký pre Rómov a Nerómov. (Filčák 2012) V mnohých obciach sa výstavba obecnej infraštruktúry (spevnená cesta, vodovod a kanalizácia) končí na hranici s rómskou osadou, pretože pri plánovaní a výstavbe infraštruktúry v sociálnej praxi nie je rómska osada pokladaná za súčasť obce, a to ani v prípade, ak je z hľadiska zákona súčasťou katastrálneho územia. Takáto sociálna prax je však v rozpore s duchom európskej legislatívy, ktorá ustanovuje, že bez ohľadu na to, či pozemky v *aglomerácii* obce sú právne usporiadané, či stavby majú popisné číslo a či obyvatelia majú v obci trvalý pobyt, osady sú súčasťou obce, a preto je nevyhnutné zahrnúť ich do plánov výstavby infraštruktúry. V rámci rokovaní, ktoré boli zakotvené v prístupovej zmluve s Európskou úniou, bolo členským štátom uložené, že všetky obce nad 2 000 obyvateľov majú povinnosť zabezpečiť, aby komunálne odpadové vody vstupovali do zberných systémov a pred vypustením prechádzali sekundárnym čistením⁷.

Pitie vody z nekrytého prameňa alebo potoka prináša rôznorodé riziká. Popri chemickom znečistení v dôsledku používania pesticídov a herbicídov v poľnohospodárskej produkcii riziká vyplývajú aj z inej kontaminácie vody, pokiaľ je rómska osada umiestnená po prúde dolu od dediny. Experti (Filčák 2012) tiež poukazujú na to, že mnohé rómske domácnosti v osadách sú odkázané na zdroje vody priamo v hospodárskych dvoroch miestnych fariem alebo v ich blízkosti, kde je zvýšené riziko kontaminácie pitnej vody. Podľa

⁶ V rámci dotačnej politiky MPSVR SR bola v rokoch 2004 až 2011 podporená výstavba stredísk osobnej hygieny a práčovní v 38 obciach.

⁷ Smernica (91/271/EHS). V kontexte smernice sa aglomeráciami rozumejú všetky lokality, v ktorých sa koncentruje osídlenie alebo hospodárska činnosť. Pozri aj Škobla (2013).

Šoltésovej a Grelliera (2004) voda môže byť v prípade mikrobiologickej kontaminácie faktorom prenosu infekčných ochorení. Takouto vodou sa môžu šíriť predovšetkým pôvodcovia črevných nákaz, najmä brušného týfusu, bakteriálnej dyzentérie, cholery, leptospiróz, enteroviróz, parazitárnych a iných ochorení. K najrozšírenejším ochoreniam na Slovensku, najmä tej časti rómskej populácie, ktorá trpí nedostatkom štandardných zdrojov vody, patria dyzentéria, hepatitída typu A a iné hnačkové ochorenia. Situáciu s prístupom k pitnej vode sťažuje aj veľká vzdialenosť príbytkov od zdroja pitnej vody, a často sa stáva, že obyvatelia osád sú nútení chodiť po vodu na veľké vzdialenosti, predstavujúce aj niekoľko kilometrov⁸. V poslednom období sa bariérou dostupnosti pitnej vody pre rómske domácnosti stávajú aj narastajúce ceny vody upravovanej vodárenskými spoločnosťami.

Tabuľka č. 1: **Hlavný zdroj vody pre domácnosť – porovnanie skupín (v %)**

UNDP 2010 ZDROJ VODY	Geograficky blízke všeobecné domácnosti (n = 350)	Rómske domácnosti (n = 723)	Rómske domácnosti podľa typu bydliska		
			segregované	separované	rozptýlené
Verejný vodovod	80,0	46,8	30,7	57,8	51,7
Potrubie z dvora, záhrady	15,0	9,6	8,4	6,1	14,4
Studňa alebo vrt vo dvore	4,7	18,2	16,4	15,6	22,9
Verejný zdroj v obci	0,0	13,8	27,3	7,4	6,8
Voda z prameňa	0,0	4,6	8,8	4,1	0,8
Voda z potoka	0,0	1,1	3,4	0,0	0,0
Voda v obydli	0,3	5,4	5,0	7,8	3,4
Iný zdroj, neuvedené	0,0	0,4	0,0	1,2	0,0
Domácnosti spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabuľka č. 2: **Rómske domácnosti podľa typu bývania a podľa vzdialenosti zdroja vody (v %) UNDP 2010**

	Segregované	Separované	Rozptýlené	Spolu (n=723)
do 10 metrov	24,3	21,7	20,8	23,1
11 – 50 metrov	36,9	30,4	37,5	35,3
viac ako 50 metrov	38,6	47,8	41,7	41,6
Domácnosti spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

⁸ Pozri údaje z Atlasu rómskych komunit 2013. (Mušínska et al. 2014)

Tabuľka č. 3: **Hodnotenie kvality vody, ku ktorej majú rómske domácnosti prístup** (v %) UNDP 2010

	Segregované	Separované	Rozptýlené	Spolu (n=723)
Nevhodná na žiaden účel	0,4	0,0	0,0	0,1
Nevhodná na pitie	9,5	3,7	2,6	5,3
Občas dobrá na pitie	19,5	5,0	8,5	11,0
Dobrá na pitie	70,6	91,3	88,9	83,6
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Prameň: Filadelfiová – Gerbery (2012).

Lokálne mocenské pole a prístup Rómov k pitnej vode

So zámerom identifikovať príčiny obmedzeného prístupu k pitnej vode pre relatívne veľké skupiny rómskej populácie navrhujeme skúmať sociálny priestor, v ktorom aktéri a jednotlivci na lokálnej úrovni pôsobia⁹. V nasledujúcom texte budeme vychádzať z poznatkov, ktoré autori získali počas série krátkodobých sociologických výskumom v obciach a mestách so sociálne vylúčenou rómskou populáciou¹⁰. Konkrétne išlo o 17 lokalít v rámci výskumu dostupnosti pitnej vody v rómskych osadách (v roku 2014), o päť lokalít v rámci hodnotenia dôsledkov infraštruktúrnych projektov Regionálneho operačného programu (ROP) a OP ŽP (v roku 2013) a o štyri lokality v rámci hodnotenia vplyvu projektov Európskeho sociálneho fondu (ESF) v programovacom období 2008 – 2014 (v roku 2012)¹¹.

V prípade hodnotenia projektov ESF výskumníci urobili zoznam tých projektov, ktoré boli relevantné pre horizontálnu prioritu *marginalizované rómske komunity* (MRK), a to na základe náhodného výberu z ITMS databázy odmenených projektov. Kvôli časovým obmedzeniam a kritériu logistickej dostupnosti bol výber obcí zúžený na teritórium Prešovského kraja. V dvoch prípadoch z dôvodu neochoty implementačnej agentúry prijať výskumníkov boli vytipované projekty nahradené inými v inej obci.

Pri výbere obcí v druhej etape výskumu, pri hodnotení infraštruktúrnych projektov, bol v prvom kroku vytvorený zoznam projektov z databázy ROP a OP ŽP, ktoré buď v názve projektu, alebo jeho popise zmienili Rómov, alebo ho označili ako relevantný pre horizontálnu prioritu MRK. V druhom kroku boli z tohto zoznamu vylúčené tie, ktoré sa zameriavali na školskú infraštruk-

⁹ Aj keď rámcujeme analýzu takýmto spôsobom, sme si zároveň vedomí toho, že fyzické hranice jednotlivých obcí nie sú totožné s hranicami problému.

¹⁰ Autori vyjadrujú poďakovanie týmto kolegom, ktorí sa v rôznom zložení zúčastnili týchto výskumov: Jan Grill, Marek Szilvási, Tomáš Sivák, Mario Rodriguez Polo, Jakob Hurrele.

¹¹ Výsledky výskumov možno nájsť v publikácii Hurrele et al. (2012)

túru, a z tých, ktoré v zozname nakoniec zostali, sa náhodným výberom vybralo päť projektov v rôznych lokalitách opäť v rámci Prešovského kraja.

Pre výber obcí pre výskum dostupnosti pitnej vody sa vytvoril počiatočný zoznam obcí a miest, ktoré podľa *Atlasu rómskych komunít* spĺňali dve kritériá: v rómskom osídlení vodovod alebo studne absentovali, ale v nerómskej časti obce/mesta sa vodovod alebo súkromné či obecné studne nachádzali. Z tohto zoznamu bola náhodným výberom vytvorená výskumná vzorka 17 lokalít: päť v rámci západného, osem v rámci stredného a štyri v rámci východného Slovenska. Z celkového počtu 26 lokalít vo výskumnej vzorke bolo 21 obcí a päť miest.

Informácie o obci, jej infraštruktúre, prístupe k službám, odpadovom hospodárstve a podobne, boli primárne čerpané z Atlasu rómskych komunít 2013 a z verejne dostupných internetových zdrojov. V niekoľkých prípadoch výskumníci získali od predstaviteľov obce písomné dokumenty: napríklad publikáciu o histórii obce, plán územného rozvoja, projektovú dokumentáciu a podobne. Základné informácie o politickej participácii, ktoré boli získané z Atlasu rómskych komunít a z internetových zdrojov (zápisnice zastupiteľstva a pod.), boli diskutované a doplnené v rozhovoroch s predstaviteľmi obce.

Podľa počtu obyvateľov najmenšia obec mala 517 a najväčšia 5 392 obyvateľov. Celkovo najväčším navštíveným miestom bolo okresné mesto s počtom obyvateľov 36 766. Absolútny počet rómskeho obyvateľstva sa v navštívených obciach pohyboval od 42 do 1 627 obyvateľov (najvyšší podiel rómskeho obyvateľstva bol na úrovni 86 % a najnižší na úrovni 4 %). Čo sa týka infraštruktúry, v 17 obciach a mestách bola absencia vodovodu alebo studne v rómskej osade, a zároveň ich dostupnosť v nerómskej časti obce kritériom výberu. Vychádzalo sa z toho, že takáto diskriminačná situácia umožní identifikovať v rámci sociálneho poľa štrukturálne faktory, ktoré ju vytvárajú a umožňujú. V piatich navštívených obciach s rómskymi osadami v druhej etape výskumu, bolo ako kritérium výberu to, že v uplynulých rokoch realizovali výstavbu vodovodu z prostriedkov ROP alebo OP ŽP. Aj keď v rámci hodnotenia projektov ESF otázky infraštruktúry nepatrili medzi kritériá výberu, pre úplnosť uvádzame, že dve obce aj ich rómske osídlenia mali vodovod a boli odkanalizované a v dvoch obciach bola pre Rómov čiastočne diskriminujúca situácia v prístupe k vode.

Ani v jednej obci v rámci výskumnej vzorky po roku 1990 nikdy nebol a ani v súčasnosti nie je rómsky starosta/starostka alebo primátor/primátorka. Dve obce majú rómskych poslancov obecného zastupiteľstva: v prvom prípade sú to traja poslanci zo siedmich (v obci žije 86 % Rómov), v druhom prípade jeden z osemnástich (v meste žije 8 % Rómov). V predchádzajúcich volebných obdobiach (po roku 1990) mali rómskych poslancov štyri obce zaradené do vzorky. V siedmich obciach alebo mestách funguje komisia na riešenie rómskej

problematiky alebo iná s podobnou problematikou, pričom Rómovia sa na jej činnosti podieľajú v štyroch prípadoch. Podľa informácií výskumníkov, ktoré získali v navštívených obciach, Rómovia veľmi zriedka kandidovali na funkciu starostu alebo do zastupiteľstva.

Návšteva sa spravidla začala pološtruktúrovaným rozhovorom s predstaviteľmi obce (v menších obciach to bol starosta/starostka, v prípade miest to bol riaditeľ/riaditeľka alebo pracovník/pracovníčka príslušného odboru na mestskom úrade; v jednom prípade to bol primátor mesta). Tam, kde obec/mesto implementovali projekt sociálnej terénnej práce, sa výskumníci snažili rozprávať aj so sociálnymi pracovníkmi/pracovníčkami; v jednom prípade sa rozprávali s koordinátorom asistentov osvetly zdravia. Respondenti mali dostatočnú príležitosť formulovať vlastné názory, pričom zoznam otázok zabezpečil, aby sa vyjadrili k niekoľkým kľúčovým témam výskumu. Jednotlivý rozhovor trval zvyčajne jednu až dve hodiny. Rozhovory s rómskymi obyvateľmi prebiehali formou improvizovaných fókusových skupín, spravidla sa odohrali pred obydľím alebo na chodníku či verejnom priestranstve v osade. Počas rozhovorov sa výskumníci snažili vybudovať dôveru respondentov, čo umožnil aj fakt, že vždy jeden člen tímu ovládal rómsky jazyk. Rozhovory v rámci fókusových skupín umožnili poznať názory Rómov a umožnili vidieť okolnosti z inej perspektívy, ako bol mocenský pohľad predstaviteľov obce. Ovládanie rómčiny jedným z výskumníkov umožnilo viesť rozhovory do určitej miery "bez dohľadu" aj v tom prípade, keď bol prítomný predstaviteľ obce. Otázky výskumníkov na predstaviteľov obce sa nezameriavali na úzko ohraničené problémy (napríklad implementácia projektu ESF alebo výstavba obecného vodovodu), ale týkali sa širšieho spektra života a vzťahov v obci a v rómskej komunite.

Okrem spomínaných rozhovorov a fókusových skupín sme sa spoliehali jednak na súčasné pozorovanie, jednak na skúsenosti a poznatky zo svojich predchádzajúcich výskumov. Návšteva obce trvala celkovo spravidla pol dňa až jeden deň. Z dôvodu nezávislosti výskumu a dôvernosti výpovedí respondentov, ako aj preto, aby sa čitateľova pozornosť neodvážala ku geografickým detailom, mená osôb, ktoré sa zúčastnili rozhovorov, a plné názvy navštívených obcí sa v štúdiu neuvádzajú.

Pri plánovaní infraštruktúrnych projektov sa v obciach výrazne prejavuje asymetria výkonu moci. Z rozhovorov vyplývalo, že rozhodnutia týkajúce sa budovania infraštruktúry alebo bývania (napríklad výstavby nájomných bytov) sa nekonzultujú s rómskymi obyvateľmi – vznikajú ako expertné rozhodnutia hlavných predstaviteľov obce. Územný plán obce a rozhodnutie, kde stavať vodovod (ktoré územie obce bude zahrnuté a ktoré opomenuté, alebo v ktorej

časti obce bude výstavba vodovodu odsunutá do neurčitej budúcnosti)¹², závisia od zastupiteľstva a predstaviteľov obce. V rozhovoroch starostovia často argumentovali, že neexistencia vodovodu či verejnej studne je spôsobená „nelegálnosťou“ rómskych osídlení a nedoriešenými vlastníckymi vzťahmi k pozemkom, na ktorých tieto obydlia stoja. Problém s právnym usporiadaním pozemkov je však potrebné vidieť v širšom kontexte, pretože tento fakt je výsledkom dlhodobého neriešenia problémov rómskych osád v rámci agendy politik obce. Nepriaznivú úlohu zohráva aj nedostatok širšieho právneho povedomia, keďže (ako sme už zmienili na inom mieste v tomto texte) v zmysle európskej legislatívy sú rómske osady súčasťou aglomerácie obce/mesta a bez ohľadu na to, komu patria pozemky, alebo či majú stavby popisné číslo, obce sú povinné konať v zmysle zabezpečenia sanitácie a vody na tomto území¹³.

Okresné mesto Ž. (6 185 obyvateľov z toho 520 rómskej národnosti) leží v industrializovanej zóne Pohronia a všetky jeho mestské časti sú vybavené vodovodom. Predstavitelia mesta sú však dlhodobo nečinní vo vzťahu k absencii vodovodu v rómskej osade na kraji mesta (230 obyvateľov a 49 obydľí). V osade má päť obydľí vlastnú studňu a na okraji osady je jeden, málo výdatný, nekrytý prameň. Kvalita vody v plytkých studniach sa rokmi neustále zhoršuje a podľa oficiálneho stanoviska hygienického úradu spred dvoch rokov je zdravotne závadná. Nečinnosť predstaviteľov mesta, ktorí sú povinní zabezpečiť prístup k pitnej vode, nie je možné ospravedlniť ani zásadnejšou právnou či administratívnou prekážkou, pretože pozemky, na ktorých stoja rómske obydlia, sú vo vlastníctve obyvateľov alebo mesta a samospráva by nemala problém s vydaním stavebného povolenia na výstavbu vodovodu. V rozhovore predstaviteľ mesta uviedol, že aktivita a ochota „urobiť niečo“ pre Rómov naráža na negatívnu odozvu u nerómskeho obyvateľstva a znižuje šance v prípade kandidatúry v miestnych voľbách. Takýto motív ohrozenia volebných šancí – ako reakcia na dobre mienené intervencie v prospech miestnych Rómov – sa v rozhovoroch so starostami/starostkami navštívených obcí a miest objavoval často. Ilustruje to fakt, že konanie miestnych mocenských elít je determinované imperatívom lokálnych aliancií, ktorých sú súčasťou. V takýchto prípadoch ide o uzatváranie tichých volebných aliancií na etnickom princípe

¹² Pozri názor blogera (Kravčík 2011):

<<http://kravcik.blog.sme.sk/c/252530/Richnavska-gramotnost.html#ixzz1qVk2rcAP>>. O tom, že nie všetky projekty určené pre Rómov sa dostali k rómskej cieľovej skupine, hovorí aj štúdia Hurre et al. (2012).

¹³ V rámci prístupových rokovaní, ktoré sú zakotvené v prístupovej zmluve s Európskou úniou, na splnenie požiadaviek Smernice (91/271/EHS) o čistení komunálnych odpadových vôd bolo pre Slovensko schválené prechodné obdobie do konca roku 2015. Pozri/Dostupné na: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1991L0271:20081211:SK:PDF>>

Smernica ukladá členským štátom vybaviť všetky aglomerácie (v tomto kontexte sa aglomeráciami rozumejú všetky lokality, v ktorých sa koncentruje osídlenie alebo hospodárska činnosť) produkujúce znečistenie a majúce viac ako 2 000 obyvateľov <http://www.vuvh.sk/rsv/docs/VPS/Prilohy/Priloha_4_1.pdf> povinnosť zabezpečiť, že komunálne odpadové vody vstupujú do zberných systémov a pred vypustením prejdú sekundárnym čistením.

s nevysloveným, ale implicitne prítomným, prísľubom zábezpeky záujmov „bielej“ väčšiny zoči-voči ohrozujúcej rómskej minorite.

Obec K. ležiaca pod úpäťm Levočských vrchov má 1 500 obyvateľov, z toho približne 250 rómskych obyvateľov, ktorí žijú vo dvoch malých osadách. V spodnej časti osady „za potokom“, neďaleko prístupovej cesty z dediny, je umiestnené hygienické stredisko a práčovňa, vybudovaná v rámci grantového programu Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny, s cieľom zlepšiť hygienickú situáciu obyvateľov. Vodovodné potrubie sa však končí v budove hygienického strediska (ktoré slúžilo aj ako zdroj pitnej vody) a do samotnej osady vzdalenej niekoľko stoviek metrov už nevedie, a tak obyvatelia osady musia čerpať vodu na pitie z neďalekého potoka, ktorý obopína osadu a vytvára prírodnú bariéru. Predstavitel' obce nás informoval, že hygienické stredisko je nefunkčné, pretože si ho zničili sami Rómovia. Podľa jeho informácií, rómska osada mala jeden nekrytý vrt pitnej vody, ale Rómovia ho „nechali zamrznúť“. Obec, ako reakciu na nešpecifikovanú formu poškodenia (zjavné boli vybité okná), uzatvorila hygienické stredisko a rómskym obyvateľom začala klásť neurčito formulované a nesplniteľné podmienky, ako napríklad: „pokiaľ si to tu [Rómovia] nedajú do poriadku, už im nič nedáme“. Situáciu títo predstavitelia interpretovali jednoznačne ako „nezodpovednosť“ Rómov, ich „zlý úmysel“ a ich „neschopnosť“ starať sa o zverený majetok. Požiadavka „dať si to znovu do poriadku“ pôsobila nenáležite aj vzhľadom na to, že nie je jasné, akým konkrétnym spôsobom by Rómovia mali znovu sprevádzkovať budovu, ktorá patrí obci, je uzamknutá a pod osobnou kontrolou starostu.

Príklad mocenských asymetrií, ktoré reprodujú marginalizované postavenie miestnych Rómov, môžeme nájsť v obci S. (1 195 obyvateľov a 170 rómskych obyvateľov). Tá mala od komunálnych volieb v roku 2011 nového starostu, ale ešte za jeho predchodcu sa zapojila do projektov z európskych fondov. V rámci grantu z ESF bola vybudovaná malá obecná stavebná firma, ktorá zamestnávala šesť rómskych pracovníkov. Náplňou firmy v rámci projektu bola výroba betónových dlaždíc a jednoduché úpravy verejných priestranstiev, ulíc a chodníkov. Keďže so stavebnými výrobkami sa v súlade so zmluvnými podmienkami ESF nedá voľne obchodovať, všetky vyrobené dlaždice boli využité priamo v dedine a jej centrálnu časť doslova prekrižovali upravené chodníky a cestičky. Rómska osada na okraji, s krehkými príbytkami postavenými z neštandardných materiálov, bez pevných základov na blatistej pôde, zostala bez pevnej prístupovej cesty alebo spevneného priestranstva. Podľa textu v projektovej dokumentácii mali byť dôsledky projektu cielené pre celú obec – vzhľadom na štruktúry mocenského poľa, v ktorom aktéri pôsobia, a na sociálnu prax, ktorá je nimi determinovaná, rómska osada nie je pravdepodobným cieľom takýchto investícií.

V rozhovoroch so starostami alebo predstaviteľmi obecných úradov sa veľmi často objavovalo to, že tzv. rómsky problém chápali ako problém civilizačných kompetencií. Takéto chápanie chudoby a sociálneho vylúčenia je súčasťou diskusie hlavného prúdu, ktorá spočíva v uplatňovaní psychologických a sociokultúrnych argumentov a zdôrazňovaní potreby zmeniť „návyky“ chudobných. (Hurrell et al. 2012: 55-72) Predstavitelia lokálnej moci často legitimizovali svoje konanie psychologizáciou správania Rómov, poukazovaním na ich pasivitu, nedisciplinovanosť a neporiadnosť. (Tamže) (Takáto argumentácia je však často iba racionalizáciou vlastnej pasivity a nečinnosti vo veciach verejného záujmu.) V rozhovoroch bolo často počuť zovšeobecňujúce predstavy o správaní Rómov, pričom respondenti predpokladali, že zdieľame tieto predstavy: „Veď viete, akí sú“ ... „nevedia si ani udržať čistú studňu...“. Rómovia boli vnímaní ako tí, ktorí majú špecifické kultúrne predispozície a z rôznych príčin nie sú schopní prispôbiť sa „štandardnému“ správaniu. Predstavitelia obce často prejavili neschopnosť vnímať rómsku chudobu v širšom kontexte štrukturálnych nerovností v spoločnosti.

Na otvorenom trhu práce sa medzi účastníkmi pracovného vzťahu predpokladá do určitej miery rovné negociačné postavenie. Miestni Rómovia ako účastníci špecifického lokálneho pracovného trhu sú často v situácii, v ktorej je princíp meritokracie a rovnosť nahradená partikularizmom susedského úsudku. Negociačná pozícia Rómov pri ponuke vlastnej pracovnej sily je v dôsledku vysokého dopytu po nejakej forme práce (aktivačná činnosť, práce pre obec alebo obecná firma) a ich slabého sociálneho kapitálu nízka. Takáto interakcia, ktorá je usmerňovaná históriou susedských vzťahov, selektívnou pamäťou alebo priamo predpojatosťou, zhoršuje vyhliadky u tých rómskych obyvateľov, ktorí sú považovaní za „problémových“. Starosta obce SH, ktorá je všeobecne považovaná za príklad „dobrej praxe“ v integrácii Rómov, v rozhovore uviedol, že tí Rómovia, ktorí raz *stratia* jeho dôveru, už druhý raz nedostanú šancu. Obavy, že by mohli byť pre (v očiach starostu) zlý výkon alebo priestupok prepustení z obecnej firmy alebo z aktivačných prác, potvrdili v rozhovoroch s výskumníkmi aj miestni Rómovia. Genericky podobný asymetrický vzťah ovplyvňuje aj rozhodovania predstaviteľov obce ohľadne výstavby a prevádzkovania infraštruktúry pre rómske osady.

Hoci jednotlivé situácie sa v jednotlivých obciach líšili, dá sa v hrubých líniiach načrtnúť nasledujúca kauzalita marginalizácie Rómov: obyvatelia osady nemajú prístup k vode. Pokiaľ je aspoň čiastočne k dispozícii nejaká forma vodovodnej infraštruktúry (napríklad v hygienickom stredisku), netrvá dlho a s jej prevádzkovaním je v dôsledku rôznych, a často prediktabilných okolností

problém¹⁴. Následne sa na základe faktov (poškodenie budovy) zabráni Rómom prístup do umyvárne a infraštruktúra nie je využívaná, čo slúži ako argument o jej zbytočnosti a dôkaz zbytočnosti investícií pre Rómov. Verbálne sú Rómovia z osady usvedčovaní, že sa nestarajú o „svoj“ zdroj vody – v skutočnosti však nemajú vybudovanú základnú infraštruktúru ani umožnený štandardný prístup k pitnej vode. Asymetria lokálnych mocenských vzťahov a sociálne praktiky, ktoré sú funkciou tejto asymetrie moci, priamo formujú rámce bariér v prístupe k pitnej vode.

Záver

Chudoba a sociálne vylúčenie rómskej populácie je spojené s priestorovým vylúčením, a jedným z jeho atribútov je nedostupnosť základnej infraštruktúry vrátane nedostatočného prístupu k pitnej vode. Rómske osídlenia bez vodovodu alebo zdravotne nezávadnej studne nepredstavujú nový fenomén. Autorov zaujímala otázka, prečo napriek dlhodobému záujmu verejnej politiky o otázky zásobovania obyvateľstva vodou pretrvávajú závažné bariéry v prístupe rómskych obyvateľov k pitnej vode. Napriek strategickým plánom tak na národnej, ako aj medzinárodnej úrovni, a napriek množstvu infraštruktúrnych projektov z národných aj európskych zdrojov pre veľké skupiny rómskej populácie v tomto ohľade zlá situácia pretrváva.

Táto štúdia dokumentovala nedostatok pitnej vody pre Rómov dostupnými „tvrdými“ dátami z výskumov Rozvojového programu OSN a jeho partnerov. Ako rámec na analýzu príčin tohto javu autori uplatnili kritický rozbor atribútov mocenského poľa, v ktorom aktéri a jednotlivci na lokálnej úrovni pôsobia a ktoré ovplyvňujú interetnické vzťahy na lokálnej úrovni. Skúmaný sociálny priestor sa ukázal ako výrazne hierarchizovaný, s nerovnými a asymetrickými mocenskými vzťahmi. Rómovia ako jednotlivci a skupina so slabým ekonomickým, sociálnym, kultúrnym a symbolickým kapitálom zaujímajú v tomto priestore najnižšiu priečku sociálneho rebríčka. Bližší pohľad na štrukturálne podmienky rozhodovania zároveň poukázal na to, že v rámci tohto priestoru konajú v podstate antagonistickí aktéri. Každodenný život rómskych obyvateľov v obci je determinovaný ich slabým kapitálom a je konfrontovaný so záujmami tých, čo majú kľúčovú mocenskú pozíciu, sýtenú imperatívom spoločných záujmov a aliancií na etnickej báze. Takáto asymetria uplatňovania moci následne vyúsťuje do reprodukovania marginalizovaného statusu miestnych Rómov. Absencia lokálnej rómskej politickej reprezentácie alebo jej neproporcionálne nízke zastúpenie prehľbuje slabú negociačnú pozíciu tejto skupiny.

¹⁴ Napríklad v obci K. je hygienické stredisko umiestnené v extraviláne v blízkosti osady, kde je množstvo detí, priestor je bez osvetlenia a latentne mimo „kontroly“, ľahko sa dá očakávať jeho poškodenie.

Autori netvrdia, že tí, čo na lokálnej úrovni disponujú mocou, sú *a priori* predpojatí voči Rómom a nepripisoval im apriórne diskriminačné motivácie. Naopak, snažili sa sociologicky porozumieť konaniu aktérov a upriamiť pozornosť na štruktúry sociálneho priestoru a prevažujúce sociálne praktiky. Ako jeden z identifikovaných problémov, ktoré produkujú a reprodukovujú marginalizáciu a vylúčenie Rómov, vystúpila otázka výkonu moci, bez validných participatívnych a kontrolných mechanizmov. Tá asymetricky posilňuje právomoc predstaviteľov obce vo vzťahu k marginalizovaným Rómom. Ako vyplýva zo samotnej logiky samosprávneho usporiadania, volení predstavitelia obce sú povinní aktívne ovplyvňovať a riadiť smerovanie svojej obce a mesta. Najmä menšie obce však v dôsledku prenosu niektorých centrálnych kompetencií, administratívneho nastavenia projektov z fondov EÚ, výkonu terénnej sociálnej práce a výkonu niektorých opatrení aktívnych politík trhu práce (aktivačnej činnosti formou menších obecných služieb pre obce) získali mocenský „bonus“ vo vzťahu k lokálnym Rómom. Na pozadí veľkej nezamestnanosti sa asymetria moci na lokálnej úrovni prejavuje najmä v rozhodnutiach, ktoré priamo ovplyvňujú ekonomickú situáciu dlhodobo nezamestnaných poberateľov dávok v hmotnej núdzi. Ako vyplývalo z rozhovorov s predstaviteľmi obce, ako aj z rozprávania rómskych respondentov, často sa na základe subjektívne definovanej situácie rozhoduje o tom, kto z rómskych obyvateľov dostane šancu pracovať v obecnej firme, alebo zúčastniť sa na menších obecných službách pre obec. Aj v dôsledku nejednoznačnej pracovnoprávnej ochrany v rámci aktivít z projektov ESF, ktoré môžu byť významnou príležitosťou pre túto skupinu obyvateľov, sú pracovné úspechy alebo sklamanie jednotlivcov a to, kto je starostom alebo manažérom označený za spoľahlivého alebo nespoľahlivého, posudzované subjektívne.

V podmienkach nedostatku práce a čoraz silnejšej podmienenosti nároku na dávku v hmotnej núdzi pracovnou aktiváciou, obecné služby predstavujú významný prvok v stratégiách prežitia miestnych Rómov. Interakcia medzi predstaviteľmi obce a chudobnými Rómami je však v sociálnej praxi konštituovaná sieťou hierarchizovaných väzieb, ktoré majú za následok prijímanie rozhodnutí, ktoré v konečnom dôsledku reprodukovujú, a dokonca prehľbujú marginalizovaný status najmä tých miestnych Rómov, ktorí sú v očiach tých, ktorí majú v obci moc, považovaní za neprispôsobivých alebo nespoľahlivých.

Na základe poznatkov z výskumu vidíme symptómy marginalizácie Rómov aj v zanedbateľnej rómskej reprezentácii v rámci obecných a mestských zastupiteľstiev, čo prehľbuje slabé možnosti miestnych Rómov ovplyvňovať rozhodnutia obce vrátane tých, ktoré sa ich zásadne dotýkajú. Fenomén nedostatočného prístupu obyvateľov rómskych osád k pitnej vode nastoľuje dôležité otázky, ktoré sa týkajú toho, ako demokraticky alokovať finančné zdroje a prijímať rozhodnutia pri výstavbe verejnej infraštruktúry. V záujme

zabezpečenia rovného prístupu k vodovodnej infraštruktúre by bolo potrebné uplatniť logiku afirmatívnej akcie, ktorá by podmienila cielenie investícií priamo pre rómske osídlenia. V súlade s touto logikou by bolo potrebné posilniť univerzalistické princípy sociálnych politík a snažiť sa čo najviac rozhodovaní, ktoré sa dotýkajú chudobných Rómov, vymaniť zo sféry partikularizmu uplatňovania moci na lokálnej úrovni. Nedostatočný prístup k vode teda nie je prejav „sociálnej patológie“ alebo kultúry chudoby obyvateľov rómskych osád, ale štrukturálny problém, ktorý je z významnej miery zapríčinený asymetriami v mocenskom poli, v ktorom sú situovaní aktéri a jednotlivci na lokálnej úrovni.

Daniel Škobla pracoval ako programový špecialista Rozvojového programu OSN. Vyštudoval ekonómiu na Ekonomickej univerzite v Bratislave a sociológiu na Stredoeurópskej univerzite (CEU) vo Varšave. Doktorát zo sociológie získal na Poľskej akadémii vied vo Varšave. Pracoval na Sociologickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Inštitúte Filozofie a Sociológie Poľskej akadémie vied vo Varšave a krátko pôsobil na Univerzite v Aalborgu v Dánsku. Spolupracuje s environmentálnymi, rómskymi a ľudskoprávnymi mimovládnyimi organizáciami doma aj v zahraničí. Participoval na riadiacich stretnutiach Dekády začleňovania rómskej populácie 2004 – 2014 a podieľal sa na koordinácii viacerých výskumov ako ja na tvorbe strategických dokumentov v oblasti sociálneho začleňovania marginalizovanej rómskej populácie.

Richard Filčák je výskumný pracovník Prognostického ústavu SAV. Študoval na Prírodovedeckej fakulte UK a na univerzite vo švédskom Lunde. Doktorát obhájil na Stredoeurópskej univerzite (CEU) v Budapešti. Absolvoval stáže v Indii, na Londýnskej univerzite a vo výskumnom pracovisku EÚ v Seville. Dlhodobou sa vo svojom výskume a práci venuje problematike chudoby a životného prostredia, environmentálnej zraniteľnosti a rozvojovým stratégiám zameraným na sociálno-ekonomické aspekty ochrany životného prostredia. Je autorom viacerých monografií a kapitol v monografiách vydaných doma a v zahraničí, pravidelne publikuje v odborných časopisoch.

LITERATÚRA

- Akčný plán (NAP) Dekády začleňovania rómskej populácie 2005 – 2015. Úrad vlády SR.
- ATKINSON, A. B. – CANTILLON, B. – MARLIER, E. – NOLAN, B., 2005: Taking Forward the EU Social Inclusion Process. An Independent Report Commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union. Luxembourg.
- BOURDIEU, P., 1993: The Field of Cultural Production. New York: Columbia University Press.

- BOURDIEU, P., 2005: *The Social Structures of the Economy*. Cambridge: Polity Press.
- FILADELFIOVÁ, J. – GERBERY, D. – ŠKOBLA, D., 2006: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava: UNDP.
- FILADELFIOVÁ, J. – GERBERY, D., 2012: *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010*. Bratislava: UNDP.
- FILADELFIOVÁ, J., 2013: *Situačná analýza vybraných aspektov životnej úrovne domácností vylúčených rómskych osídlení*. Bratislava: UNDP.
- FILČÁK, R., 2012: *Environmental Justice and the Roma Settlements of Eastern Slovakia: Entitlements, Land and the Environmental Risks*. *Sociologický časopis*, 48, č. 3, s. 537-562.
- GUY, W. (ed.), 2010: *Between Past and Future: Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield: University of Hertfordshire Press.
- HURRLE, J. – GRILL, J. – IVANOV, A. – KLING, J. – ŠKOBLA, D., 2012: *Nejasný výsledok: pomohli projekty Európskeho sociálneho fondu Rómom na Slovensku? Zistenia z analýzy projektov financovaných ESF v rámci OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia v programovacom období 2007 – 2013*. Bratislava: UNDP.
- Koncepcia vodohospodárskej politiky SR do roku 2015. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR.
- KRAVČÍK, M., 2011: *Richnavská „gramotnosť“*.
<<http://kravcik.blog.sme.sk/c/252530/Richnavska-gramotnost.html>> (3. 4. 2012).
- MUŠINKA, A. – ŠKOBLA, D. – HURRLE, J. – KLING, J. – MATLOVIČOVÁ, K., 2014: *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*. Bratislava: UNDP
<http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/rodina-socialna-pomoc/socialne-sluzby/atlas_rom-kom.pdf> (25. 7. 2014).
- Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2008 – 2010. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR.
- Návrh deklarácie o princípoch ľudských práv a životného prostredia z roku 1994.
<<http://www.environmentandhumanrights.org/resources/Draft%20Decl%20of%20pls%20on%20HR%20&%20the%20Env.pdf>> (2. 9. 2014).
- Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN uznávajúca prístup k vode a sanitácii ako ľudské právo (2010). Prijatá 28. júla 2010.
<<http://www.un.org/News/Press/docs/2010/ga10967.doc.htm>> (10. 9. 2013).
- Rezolúcia Valného zhromaždenia OSN 45/94. <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/45/93&Lang=E&Area=RESOLUTION> (10. 9. 2013).
- Smernice (91/271/EHS) o čistení komunálnych odpadových vôd.
<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:1991L0271:20081211:SK:PDF>> (4. 4. 2013).
- Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Bratislava: Úrad vlády SR 2012.
- ŠKOBLA, D., 2013: *Pomôže smernica EÚ osadám?* Dostupné na: <www.jetotak.sk
<http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2013/01/22/pomoze-smernica-eu-romskym-osadam/>> (2. 3. 2014).
- ŠOLTÉSOVÁ, K. – GRELLIER, J., 2004: *Healthcare Policy and Provision for Roma in Slovakia and the Czech Republic*. Budapešť: ERRC. Dostupné na:

<<http://www.errc.org/article/healthcare-policy-and-provision-for-roma-in-slovakia-and-the-czech-republic/2065>> (16. 7. 2014).

Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Bratislava: Úrad vlády SR.

Ústava Slovenskej republiky (šiesty oddiel – Právo na ochranu životného prostredia a kultúrneho dedičstva). Bratislava: Iura Edition.

VARMEERSCH, P., 2010: The Romani Movement: Minority Politics and Ethnic Mobilization in Contemporary Central Europe. New York and Oxford: Berghahn Books.

VAŠEČKA, M. (ed.), 2002: Cačipen pal o Roma: Súhrná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava: IVO.